

чи подібної реформи потребує і наша школа, а головне наше суспільство, бо без реформування держави не спрацює жодна шкільна реформа. Пам'ятаймо слова кардинала Любомира Гузара: “Мусимо усвідомлювати, що любити свою батьківщину – закон, побудований на четвертій заповіді Божій: “Любіть батька і матір”, а в ширшій формі – Батьківщину, рідну мову, історію – все своє. Маємо це любити, плекати і цим жити”.

Література:

1. Бурда Т. Мотивація мовної поведінки білінгвів (Психолінгвістичне дослідження) // Урок української. – 1999. – № 9/10.
2. Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. – К., 2001.
3. Насенко М. Безмовних не чують // Урок української. – 2003. – № 10.
4. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Олексій Караманов (Львів)

Іван Франко як історик школи і освіти

Сучасні глобальні зміни і перетворення, що відбуваються у світі, сприяють новому розумінню навчально-виховного процесу, його орієнтації на особистісно зорієнтований підхід та гуманістичне сприйняття самої людини. Усе це пов'язано з певною переоцінкою духовних надбань нашого народу. Особливого значення набуває вітчизняний досвід – він сприяє зверненню до постатей, погляди яких є особливо актуальними у наш час. Як зазначають сучасні дослідники, вивчення педагогічної персоналії “збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу” [6: 37].

До таких прогресивних постатей минулого, які сприяли розвитку вітчизняної педагогічної науки, належить великий український письменник і мислитель І. Франко. Він – діяч, який уособлює цілу епоху української культури, людина універсальної обдарованості, титанічної працьовитості, незламної стійкості та націленості в майбутнє. Протягом 40 років своєї творчої праці він створив близько 4500 творів найрізноманітніших жанрів, що написані не лише українською, а й російською, польською, німецькою, чеською мовами.

Серед учених, які вивчали педагогічну спадщину І. Франка, можна назвати О. Дзевєріна, С. Чавдарова, В. Савинця, Г. Паперну, В. Смалья та ін. На думку останнього, автора наукової розвідки “Педагогічні ідеї Івана Франка” (1966), найважливішими дослідженнями письменника з історії освіти були періоди XVI–XVII та

кінця XVIII – початку XIX ст. у Західній Україні. Названа праця є доволі насиченою різними фактами, проте написана з позицій історичного матеріалізму. Мета нашої розвідки – проаналізувати погляди І. Франка на школу і освіту в історичному контексті з позицій сьогодення, коли відбуваються кардинальні зміни у визначенні головних підходів до сутності навчання й виховання особистості.

У розв’язанні головних педагогічних проблем сучасної йому епохи (кінець XIX – початок XX ст.) можна сформулювати своєрідне кредо І. Франка як історика школи і освіти. Зокрема, він звертає особливу увагу на:

- критику станового характеру виховання в умовах капіталістичного суспільства;
- постановку завдань перебудови освітньої справи на засадах демократії;
- обґрунтування завдань всебічного виховання особистості;
- поєднання навчання з працею;
- аналіз історичного розвитку школи і освіти.

Усі ці положення забезпечували цілісне розуміння історико-педагогічного процесу, наголошували на важливості нового підходу до освітніх проблем. Його погляди були значно прогресивнішими, ніж думки багатьох сучасників. Учений аналізував організацію роботи початкових і середніх шкіл, університетів, учнівських бібліотек, зміст і методи навчання і виховання, становище учителів тощо. Цей аналіз спирався на багатий фактичний матеріал, що стосувався діяльності конкретних осіб та навчальних закладів, містив яскраві приклади, переконливі статистичні дані.

Головною характерною рисою творчості І. Франка є енциклопедичність. Він був ученим широкого діапазону, критиком і дослідником літератури, істориком, філософом, фольклористом, етнографом, мовознавцем, економістом, мистецтвознавцем, а також невтомним публіцистом, журналістом, видавцем, політичним діячем, брав активну участь у суспільно-політичному русі в Галичині, був одним із засновників Русько-української радикальної партії (створеної 1890 року). Значну увагу І. Франко приділяв питанням освіти і виховання нового покоління, розглядаючи їх як нагально потрібні. Педагогічним проблемам він присвятив понад 100 художніх та публіцистичних творів, звертався до них у багатьох наукових і філософських працях.

Твори І. Франка про українське шкільництво можна вважати одним із найдостовірніших джерел з історії педагогіки Галичини в період панування Австро-Угорщини. Як історик педагогіки, вчений зробив вагомий внесок у простеження процесу становлення і розвитку української народної педагогіки, досягнень педагогічної культури Київської Русі, українського відродження XVI–XVII ст., історії вітчизняного шкільництва в Західній Україні рубежу XVIII–XIX ст., розвитку педагогіки у зарубіжних країнах. У нього був задум написати працю з української етнопедагогіки, однак з певних причин йому не вдалося реалізувати цей задум.

Простежуючи Франкову оцінку здібностей людини до навчання, можна побачити, як він вірить у людину, в її вроджену доброту, в її нахил до усього кращого, ліпшого, етичного. Навіть найгірші люди, персонажі його творів, мають свої добрі риси або “бодай мають ту стежку, котрою могли би вийти на добру дорогу”. Нав-

чати, за його поглядами, це значить не тільки і не просто давати знання, а й “вчити володіти своїм мозком”, розвивати самостійне, критичне мислення, виховувати інтерес і любов до знання.

Проголошуючи нагальною потребою українського суспільства розбудову національної школи, І. Франко закликав вивчати та використовувати передовий світовий досвід. Водночас він наголошував на доцільності збереження національних традицій власного народу. У праці “Чого хоче галицька робітничка громада?”, письменник пояснив вимоги робітничого руху у справах освіти:

- громадський характер навчання і виховання підростаючого покоління;
- освіта для всього народу;
- усебічний розвиток здібностей учнів;
- забезпечення світського характеру освіти [8: т. 45: 162–163].

Цікаво, що практичною педагогічною діяльністю І. Франко не займався, проте бажання одержати хоча б невисоке звання приват-доцента історії української літератури Львівського університету було. Він отримав габілітацію, однак австро-угорський уряд відхилив його прохання займатися викладацькою діяльністю. Цей момент, однак, не знизив інтересу письменника до педагогічних проблем. І. Франко глибоко цікавився досягненнями світової педагогіки, його думки про виховну роль учителя випереджували свій час, багато з них є співзвучними й нашій епосі.

Мислитель виступав за світську спрямованість освіти. Аналізуючи навчальні плани галицьких гімназій, він дійшов висновку, що “науки, визначені в них, цілком непедагогічні”. Він виступав проти перевантаження навчальних планів латинською, грецькою мовами та релігією, за відповідність змісту освіти у середній школі вимогам життя. У статті “Педагогічні невігласи” вчений писав, що нічим не можна виправдати (зокрема, з педагогічних позицій) ту перевагу, яку сучасна шкільна система віддає грецькій і римській історії перед новітньою історією, класичній літературі замість нової, європейській та грецькій і римській філології замість вивчення сучасних мов [3: 188–189].

Грамматика, на думку письменника, не може бути предметом і метою школи, а коли б навіть була нею, то й тоді з численних уваг і спостережень, які випадково можна зробити під час читання, важко виробити глибший погляд на суть і характер мови та чинники, які викликали її розвиток. Грамматика повинна бути тільки засобом, який веде до розуміння творів стародавньої літератури і полегшує цим здобуття освіти класичного напрямку, тому що “довго і виснажливо навчати дітей якоїсь мови, щоб згодом розповісти їм тою мовою зміст, припустимо, дуже цінний, але такий, який можна було б подати їм і без отого обхідного шляху, – це не педагогія, а скоріше перевертання педагогії догори ногами” [3: 59].

У журналі “Літературно-науковий вісник” він вмістив статтю французького професора Жуля Леметра “Боротьба за реформу середньої школи”. Ця стаття у Франції була відома під назвою “Проти навчання класичних мов”. Автор висловлював думку про необхідність збільшення уваги в школах до живих мов і природничих

наук. У передмові до цієї статті І. Франко стверджував необхідність реформування освіти середньої школи Галичини з метою наблизити зміст навчання до потреб життя. Що означає дати молоді справжню освіту? Освіта – це опанування всіх тих здобутків, які виробила людська думка. Дати освіту – значить піднести молоде покоління, піднести весь народ на ту височінь, на яку ставить людей сучасна наука.

У статтях “Середні школи в Галичині в рр. 1875–1883”, “Народне шкільництво в Галичині”, “Наші народні школи і їх потреби”, “Великі діяння пана Бобжинського” та ін. І. Франко критикував сучасну йому освіту у Галичині: “Шкільний систем, один з найнужденніших і найпоганших системів під сонцем, був немов вирахований на те, щоб в головах молодих людей убивати всяку живу здорову мисль, звертати її до предметів мертвих і пустих, а відвертати від життя і чесної праці, деморалізувати їх рабським поклонництвом перед сильними і багатими, нищити всяку іскорку критики і власної ініціативи, одним словом – робити чоловіка бездушною машиною в руках начальства...” [див.: 3: 27].

З критикою недосконалості змісту освіти, його відірваності від життя письменник пов’язував оцінку методів навчання, які в той час зводилися до бездумного зазубрювання навчального матеріалу. Методи навчання І. Франко розглядав у єдності з методами виховання, які також були далекими від істинної педагогіки, не розвивали, а пригнічували особистість дитини. Він підтримував погляди представників реформаторської педагогіки про доцільність використання таких нових методів, як метод проєктів, лабораторний метод навчання (дальтон-план), метод “осередків зацікавлень”, котрі сприяли розвитку критичного мислення й пізнавальних творчих навичок вихованців, їх умінь самостійно конструювати власні знання.

Головну спрямованість освітньо-виховного впливу І. Франко вбачав у тому, щоби процес здобуття наукових знань органічно поєднувався з розвитком тіла під час фізичної праці. Недопустимим під час виховання вважав наявність будь-яких релігійних, моральних або суспільних пересудів. Виховання правдивого, всебічно розвинутого й сильного покоління можливе лише завдяки боротьбі з реальними життєвими труднощами; очі дітей не повинні бути закриті на протилежні аргументи й докази, бо саме у протиставленні різних ідей найкраще буде розвиватися їхнє мислення.

Отже, зв’язок навчання з працею, широка освіта, позбавлена будь-яких забобонів, використання усього найкращого, що здобуто досвідом цілого життя попередніх поколінь, всебічний розвиток мислення дітей, – такі завдання, на думку І. Франка, повинні бути покладені в основу навчально-виховного процесу.

Прогресивні педагоги у Галичині добре усвідомлювали важливе значення трудового навчання для фізичного, а особливо морального виховання молоді, її розумового розвитку. Вони вбачали його провідну роль у підготовці учнів до трудового життя, збагаченні їхнього емоційного і практичного досвіду, вважали засобом виховання винахідливості, протидії ледарюванню, пустошам, неробству.

Реформаторський педагогічний рух у кінці XIX – першій третині XX ст. захопив чимало сфер виховної та дидактичної роботи світового шкільництва. Най-

частіше вчителі робили спроби розширити виховний вплив на учнів поза школою. Для цього організовували красназвччі екскурсії, сприяли розвиткові різних форм фізичного і гігієнічного виховання, самоосвіти під час вивчення історії й літератури, ініціювали відкриття літніх таборів відпочинку. Головним засадничим положенням реформаторської педагогіки в європейських країнах стало визнання дитинства людини неповторним та оригінальним етапом її життя. Цей важливий висновок, до якого прийшли педагогіка та психологія, надав можливість прихильникам реформаторської педагогіки обґрунтувати новий підхід до навчання і виховання. Він полягав у врахуванні індивідуальних особливостей розвитку кожної людини, прагненні сформувати особистості, здатні самостійно мислити, працювати та відчувати. Це відповідало інтелектуальному, фізичному і моральному вихованню молодого покоління.

Яскравим прикладом обізнаності вченого зі світовими педагогічними течіями кінця XIX – початку XX ст. та розумінням їх прогресивного поступу в історії освіти видно на прикладі збірки “В поті чола”. І. Франко любив “спостерігати й дивлячись до того, як починається у дитини розумове життя, як з’являються перші проблиски критичної, нешаблонної думки в молодому організмі”; як народжується свідомість, коли “думка починає рушатися” і “думка надходить” [7: 7–8].

У педагогічній публіцистиці та художніх творах письменника відображено ідеї про цілі виховання та освіти. І. Франко закликав виховувати людей нового суспільства, здатних боротися за перебудову світу. Його ідеал – всебічно розвинута особистість, здатна самостійно мислити. Загалом учений дотримувався так званої теорії матеріальної освіти, яка наголошувала на:

- практичній значущості одержаних знань;
- перевазі дослідницьких методів навчання над словесними;
- необхідності впровадження трудового принципу в діяльність загальноосвітніх шкіл;
- розвитку професійної освіти замість класичної.

Такий підхід активізував знання учнів, одержані внаслідок самостійних досліджень, сприяв виробленню у них таких рис характеру, як наполегливість, уміння долати труднощі, здатність приймати рішення та узагальнювати.

У “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” І. Франко виділив спеціальний розділ “Освіта”, в якому показав високий рівень освіти, науки, педагогіки й шкільництва у Київській Русі. Відзначаючи самобутню та оригінальну культуру східних слов’ян, він вказував на її коріння, яке сягає у глибину віків, у “період до Володимира Великого”. Цей факт письменник підтверджував свідченнями історичних джерел про існування власного письма на Русі, фактами про договори руських князів з Візантією та появою християнства у Східній Європі задовго до його офіційного прийняття в 988 році.

Вказуючи на існування шкіл у Київській Русі, І. Франко наголошував на важливому значенні монастирів як центрів книжної освіти, в яких не лише переписи-

сували книги, а й виховували видатних діячів давньоруської культури. Прийняття християнства, на думку вченого, сприяло стрімкому поширенню освіти серед населення, що стимулювало соціальний розвиток. Він із захопленням писав про ту шану, яку виявляли люди у Київській державі до школи, вчителя, книги, освіти і вчених людей.

Простежуючи дальший історичний розвиток українського шкільництва, І. Франко високо оцінював роль братств XV–XVII ст. у поширенні української національної освіти в Україні, у боротьбі проти полонізації, у відродженні та розвитку української культури. У “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” він позитивно охарактеризував діяльність Львівського Ставропігійського братства і його школи (воно було “перше і найславніше” з українських братств, і його школа справила величезний вплив на розвиток інших братських шкіл України і Білорусії), видані підручники та загальний внесок у розвиток національної освіти й виховання, а також простежив зв’язок між українськими та чеськими братствами. Письменник звертав увагу на демократизм братств, до складу яких входили ремісники, представники козацтва, духовенства, дрібнопомісної шляхти.

Аналізуючи програму навчання Львівської братської школи, І. Франко вказував, що тут на першому місці стояло викладання слов’янської мови, далі йшла грецька, а пізніше й латинська мови, риторика, діалектика, музика та інші важливі науки. Високо він оцінював і статут цієї школи, який встановлював контроль над школою з боку громадськості, стверджував виборність ректора і вчителів, чітко вказував, чого саме повинна навчати дітей школа, визначав обов’язки батьків, вимоги до педагогів. Як відомо, саме цей статут успішно використовували і в інших братських школах.

Дуже цікавими є думки І. Франка про Острозьку академію (її він характеризував як навчальний заклад вищого типу та “першу руську академію”), Дрогобицьку гімназію, історію Львівського університету (статті “Іван Вишенський, його час і письменська діяльність”; “Дві унії”; “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.”).

У статті “Причинки до культурної історії Західної України XVII–XVIII ст.” учений розкривав сутність і мету діяльності в Галичині єзуїтських, піарських, уніатських шкіл. Питання історії освіти цього регіону він розкривав також у збірнику “Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку”, “До історії освіти в Галичині”, “Панщина та її скасування в 1849 р. в Галичині”. У цьому контексті особливо цікавим є дослідження “Азбучна війна в Галичині 1859 р.”, де йдеться про спробу запровадити в краї латинський алфавіт та спротив місцевих культурних діячів цьому процесу, а також про роль букваря в національній освіті українських дітей.

У статті “Дві унії” І. Франко критикував діяльність єзуїтських шкіл, діяльність яких була спрямована на покатоличення українського населення. Він наголошував, що це були здебільшого заклади закритого типу, де виховувалися діти з аристокра-

тичних і заможних родин українських феодалів. У своїх школах вони, за влучним висловом письменника, “підбиралися під великих панів, щоб мати над ними вплив” [8: т. 46: кн. 1: 584].

Як підкреслював В. Смаль, І. Франко звертав особливу увагу на те, що в єзуїтських школах панувала мертвотна схоластика, тупа зубрячка, учнів виховували в дусі релігійного фанатизму і сліпої покірності католицькій церкві. Майже весь час вихованців заповнювали молитви, відвідування костелу, сповіді та інші релігійні процедури [5: 147].

На українських землях почався опір такій політиці. Письменник зобразив людей, які виступили проти покатоличення. Це були “міщани, люди прості”, “хлопи, шевці, сідельники і кожем’яки”, які “почали по містах зав’язувати братства релігійні, при тих же братствах заводили на складкові гроші друкарні і школи, впроваджували до них учителів, писателів і проповідників” [8: т. 46: кн. 1: 586].

Виклад власних поглядів з основних питань народної освіти можна зустріти у таких достатньо відомих працях ученого, як “Чого хоче галицька робітнича громада?”, “Чого ми вимагаємо?” та ін. І. Франко прагнув побудови вільного суспільства, де буде панувати справедливість, а освіта впроваджуватиметься на засадах демократизму. Для цього варто створити необхідні передумови, знищивши соціальний і національний гніт. Виховання у вільному суспільстві буде спрямоване на всебічний розвиток духовних і фізичних сил кожної людини, її здібностей. У вихованні І. Франко надзвичайно високо підносив значення мистецтва слова як винятково важливого засобу естетичного розвитку дітей і молоді та формування в них громадсько-політичної свідомості та гуманістичної моралі.

На його думку, “робітники у першу чергу повинні добиватися від суспільства, щоб воно кожній без винятку одиниці забезпечило всесторонній розвиток природних сил, тобто щоб не було в суспільстві таких, які ціле життя приречені на тяжку працю, поруч з іншими, які нічого не роблять і аж хворіють від ледарювання. В добре влаштованому суспільстві кожен поперемінно повинен займатись то фізичною, то розумовою працею і мати достатньо часу для відпочинку” [3: 56–57].

Відповідно школа забезпечить формування вчених, розумних і розвинених робітників, які будуть навчатися рідною мовою, займатися розумовою і фізичною працею, мати достатньо часу для відпочинку. Весь навчально-виховний процес спрямовується на оволодіння учнями справді наукових знань, пов’язаних із життям, на розвиток в учнів самостійного критичного мислення, активності й допитливості. Власне дитину І. Франко розглядав як найвищу цінність, розвиток якої має відбуватися на засадах гуманізму.

Вирішальне значення для якісного перетворення суспільства має створення умов для реалізації доброї природи людини, на заваді чого стоїть авторитарне виховання. Особливе зацікавлення при цьому викликали погляди тих педагогів, які, виступаючи за повноцінний розвиток особистості, розглядали навчання і виховання як творчий процес, а вчителя як цілком вільну особистість, не обмежену навчальними планами та програмами.

Виступаючи за активну реалізацію принципу зв'язку навчання з життям та аналізуючи вивчення літератури в гімназії, вчений подавав таку її характеристику: “Про критичну аналізу творів, про виказання їх живого зв'язку з життям автора, його поглядами і переконаннями і життям суспільним, серед котрого автор жив і писав, про оцінку суспільної вартості поезії і її впливу на сучасних і потомних – про все те, що становить “суть” сучасної критики, нема ані мови в гімназії” [3: 96].

Оригінальними є історико-педагогічні праці І. Франка, в яких зосереджено увагу на розвитку світової освіти. Вони простежують, як змінюється характер освіти залежно від економічних і політичних умов кожного історичного періоду. Важливе місце у навчанні й вихованні молодого покоління посідає вивчення історії суспільства. Головне тут, писав учений, історична правда, правдиве відображення і пояснення фактів минулого. Як історик педагогіки, І. Франко також досліджував питання виникнення наукових знань у Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Індії, Китаї, Стародавній Греції.

Учений відзначав, що рівень освіти і культури у давній Греції був значно вищим, ніж у деспотичних державах Сходу. Він захоплювався талантом давніх греків, які зробили великий внесок у культурну скарбницю людства. Вивчаючи розвиток Афінської держави, І. Франко відзначав, що її культура не була надбанням вузької, замкненої верхівки. Грецька освіта зробилася “сонцем, що освічує весь світ, схід і захід, мішаючи своє проміння з дотліваючою загравою старинних азійських та єгипетських огнищ” [8: т. 45: 311]. Її величезний вплив позначився на розвитку культури в Стародавньому Римі і країнах, які опинилися під римським пануванням.

Досліджуючи розвиток освіти у світовій ретроспективі в часи середньовіччя, І. Франко зазначав, що ніхто у цей час серйозно не замислювався про широке ознайомлення народу з науками, які залишалися привілеєм пануючих верств населення. Головну освітню діяльність у цей час здійснювала церква, яка визначала зміст навчання й виховання в небагатьох школах, створених при парафіях та монастирях. Випускники цих навчальних закладів здобували освіту шляхом вивчення “семи вільних мистецтв” (граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, астрономії, музики). Тим часом у школах, як підкреслював письменник у статті “Середні віки і їх поет”, процвітали схоластичні методи навчання, а “короною вчення була філософія і теологія, з тим, розуміється, що перша – слуга другої” [8: т. 45: 311].

Проте варто зазначити, що І. Франко досить зважено підходив до оцінки цього періоду. Як вказував В. Смаль, письменник був далекий від того, щоб вважати середньовіччя “темними віками”, суцільною плямою в історії людства. Він писав, що саме в період середньовіччя було розчищено ґрунт “під засів майбутньої освіти”, зроблено низку культурних переворотів, які потрясли “основи стародавнього життя і розуміння”. Це був час, коли винайдено порох, прокладено морський шлях до Індії, відкрито американський континент, доведено існування Сонячної системи. Величезну роль у розвитку освіти і культури відіграв також винахід книгодрукування [5: 143].

Винайдення письма І. Франко трактував як могутній чинник прогресу світової культури, що дав можливість людям зберігати свої думки для нащадків, а появу книгодрукування відносив до революційного перевороту в галузі науки і культури. При цьому, звертаючи увагу на шкільні підручники, письменник дав їм таку характеристику: “Наші шкільні підручники, знов-таки в значній мірі завдяки пануючому в Галичині режимові, переважно неоригінальні, основані на перестарілих педагогічних принципах, а деякі надто далекі від рівня сучасної науки” [3: 225].

Причиною цього була політика австрійської влади, яка створила для авторів важкі цензурні умови, що не давали змоги для самостійної роботи на освітянській ниві. Кожна книжка, призначена для шкільного користування, починаючи з простого букваря і завершуючи університетським підручником, повинна була проходити духовну, політичну та поліцейську цензуру і затверджуватися урядовою канцелярією в справах навчання. Підручники писали переважно духовні особи німецькою мовою і перекладали на інші мови під суворим контролем властей [5: 171].

Педагогічний ідеал І. Франка сформувався на основі глибокої любові до простого народу, віри в його краще майбутнє. У філософській праці “Що таке поступ?” письменник акцентував на ролі освіти, поступу в освіті і писемності як рушійній силі суспільного прогресу, на важливості передачі знань з покоління в покоління для розвитку людства. Він наголошував, що “людська наука силкується зібрати докупи всі здобутки людського роду від найдавніших часів, перевірити їх розумом та пробою, видушити з них науку на будуще, зберегти все цінне та цікаве та забезпечити будуще покоління від можливості таких самих упадків та руїн, які бували в давнину”. У той же час, вказував І. Франко, “вимирання, щезання непоступових людей іде тепер сто раз швидше, ніж ішло давніше” [8: т. 45: 313].

Освітнє і духовне життя народів, говорив він, є тільки “дахом” над економічними відносинами суспільства. Головне джерело несправедливості у галузі освіти – економічне рабство, і тому тут недостатньо тільки однієї юридичної рівності людей, що особливо видно на прикладі Галичини. Потрібні різні заходи для забезпечення власної свободи.

Наведені цитати свідчать про прагнення вченого з’ясувати причини людської нерівності, зокрема під час вибору освіти, та подолати їх, реалізувавши принцип демократизму, що забезпечує надання права на освіту кожній людині відповідно до її потреб, а також про невпинність прогресу та важливості для людини “вловити для себе” момент найповнішої реалізації свого творчого потенціалу.

Жити – значить для І. Франка те саме, що працювати, а працювати – все одно, що боротись, і власне до цієї триєдиної формули (життя – праця – боротьба) можна звести усю практичну філософію, цілу програму людського життя, яка міститься у творах письменника.

Педагогічну майстерність І. Франко поєднував із мистецтвом майстра художнього слова. У творах він показав, яким повинен (і не повинен) бути вчитель. При цьому більшість позитивних і негативних типів учителів він змалював з натури.

Прикладами позитивних учителів є Міхонський з оповідання “Борис Граб” та Омелян Ткач із п’єси “Учитель”. Міхонський був справжнім майстром, “приунав розуміти всякий твір людського Духа на основі того часу й тих живих людських взаємин, яких він був витвором і виразом, а з другого боку, призвичаював його розуміти історію даного часу, так сказати, аналітично, із свідочств та настроїв тогочасних людей, а не з готових шаблонуних конструкцій шкільних підручників” [3: 164].

У п’єсі “Учитель” зображено невтомного педагога та громадського діяча Омеляна Ткача, який, долаючи всілякі перешкоди, активно виступав за поширення освіти у середовищі темного галицького селянства. Як людина, що поєднала своє життя з життям народу, Ткач не задовольняється тільки навчанням дітей – він мріє про поширення освіти серед дорослих, про відкриття недільної школи [4: 92].

Справжній учитель, за І. Франком, – це людина, яка вийшла з народного середовища, є носієм кращих якостей рідного народу, живе його інтересами, бере активну участь у громадсько-культурному житті, а педагогічна праця – це “велике діло любові і терпеливості”.

Це твердження переконливо свідчить, що письменник багато працював “для виховання справжньої, в європейському розумінні, інтелігенції й своєю часто невблаганною та ущипливою критикою безперечно подіяв на народження й напрям цієї інтелігенції” [2: 228–229].

Велич постаті І. Франка як Людини і як Учителя не вичерпується лише його поглядами на історію та освітню справу у вітчизняному та світовому вимірах. Вона є набагато ширшою та глибшою, свідченням чого можуть бути рядки, надруковані у часописі “Просвіта” 1936 року: “Він учив нас, що треба “працювати, працювати, працювати – у праці сконати!” Учив, що не слід нам цуратися найчорнішої роботи, бо вона для кращого майбутнього потрібна. Вчив, що нам треба бути каменярами, звичайними каменярами, що лупають тверду скалу народнього життя, і що ця каменярська праця принесе щастя – хоч не нам, то пізнішим поколінням. Вчив, що нам треба засвоїти собі почуття обов’язку і що нам треба йти, як у війську йдуть, рівною лавою, не випихати один одного ні взад, ні в боки. Вчив, щоб ми позбулися рабства, щоб не корились, як ті жиди колись у Вавілоні, перед “блзнем усяким”, щоб не “гасили вільного слова в душі, наче свічку”. Вчив нас зберігати свою гідність, “стояти гордо, радше впасти, а не тратити сили”. Вчив нас “боротися – не миритися”, бо “лиш боротись – значить жить!” Учив нас любови до свого, до свого краю, до його минулого й до його теперішності і вірити в гарне його майбутнє” [1: 25–26].

Виступ проти домінування класичних мов у змісті освіти, обґрунтування завдань всебічного гармонійного розвитку особистості, вивчення поступу освіти в історії людства, велика шана до вчительської праці, важливість формування в молоді власної суспільно-політичної позиції на засадах гуманістичної моралі, акцент на єдності освітнього й виховного впливу – ось далеко не повний перелік педагогічних ідей І. Франка, що мали на меті єдину ціль – бути “цілим чоловіком”.

Отже, відстоюючи власний погляд на тогочасні проблеми історії школи та освіти, вчений вбачав їх вирішення у:

- забезпеченні демократичного і світського характеру освіти для усіх верств населення;
- реалізації дидактичних принципів науковості, зв'язку теорії і практики та зв'язку навчання з життям;
- впровадженні активних методів навчання у практику школи;
- збільшенні ролі і значення виховання через працю.

Ці положення відображають актуальність поглядів І. Франка в умовах сьогодення, у контексті формування нової освітньої парадигми, побудованої на засадах особистісно зорієнтованого навчання та гуманістичного підходу до особистості дитини, коли якість освіти повинна забезпечувати не лише виконання державних стандартів, а справжній діалог між учителем і учнем.

Література:

1. Добрий Учитель Народу (з приводу двадцятьліття смерти Івана Франка) // Просвіта. Місячник освіти – виховання – культури. – Львів, 1936. – Травень.
2. Єфремов С. Іван Франко: критико-бібліографічний нарис. – Львів, 1926.
3. Іван Франко: педагогічні статті і висловлювання / Упоряд. О. Дзевєрін. – К., 1960.
4. Смаль В. Вчитель у творах І. Я. Франка // Радянська школа. – 1986. – № 8.
5. Смаль В. Педагогічні ідеї Івана Франка. – К., 1966.
6. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003.
7. Франко І. В поті чола. Образки з життя робучого люду. – Львів, 1890.
8. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Володимир Микитюк (Львів)

Франкова концепція учіння літератури

Мету процесу освіти загалом можна визначити як задоволення двох основних потреб людини. Першою з них є прагнення до пізнання світу, другою – пізнання та удосконалення власної особистості, розвиток власного інтелекту та емоцій на основі знань про світ. Безперечно, обидві освітні функції тісно між собою пов'язані та взаємозалежні, однак кшталтування індивідуума безмірно трудніше, ніж просто засвоєння певної суми знань. Особливо це стосується вивчення літератури – універсальної царини цивілізаційної людської культури, де найменш допустимим є репродуктивний спосіб навчання готових, доконаних знань та відомостей, апелювання тільки до пам'яті, уваги, відтворення певної кількості інформації. Сучасні